

Esbâb-ı Nüzûl Işığında Hz. Zeyneb'in Evlilikleri ve Nâzil Olan Hükümler

Dr. Ahmet GÜNDÜZ*

Özet

Kur'ân'ın sadece metnine bağlı kalarak anlaşılmaya çalışılması yanlış anlamalara sebebiyet verecektir. Bu sebeple Kur'ân'ın anlaşılmasına yardımcı olan ve temel unsurlar arasında bulunan hadis metinlerine başvurmak kaçınılmaz olmaktadır. Bu hususta esbâb-ı nüzûl olan rivayetlerin ise hatırı sayılır bir önemi bulunmaktadır. Kur'ân, insanlık tarihinde süregelen birçok davranış ve muameleleri değiştirmiştir. Bunu yaparken de nüzûl süreci içerisinde fertlerin yaşadıkları hadiselerle göre hitaplarda bulunmuş, insan onuruna daha layık hükümler getirmiştir. Nüzûl süreci fertlerinin yarısı erkek iken diğer yarısının da kadın olması her iki tarafın da esbâb-ı nüzûl içerisinde tabii birer muhatap olarak yer almalarına sebep olmaktadır. Bu muhataplık sebebiyle nâzil olan ayetlerin bir kısmı sadece o şahsın cinsiyetini bağlarken bazen de bütün insanlığı bağlamıştır. Ama neticede nazil olan ayetler gerek dini anlayışlardan gerekse de örfi anlayışlardan kaynaklanan bazı gelenekleri, kuralları tamamen değiştirebilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Esbâb-ı Nüzûl, Sebep, Hicap, Nikâh, Zeyd, Zeyneb.

* Şanlıurfa Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezi Müdürü.

Abstract

In the Light of Revelatory Reasoning, Hz. Zainab's Marriages and the Decrees Sent Down

Trying to understand the Qur'an solely on textual basis would result in wrong interpretations. Thus, it is necessary to consult the Hadith texts which are the main elements in helping to understand the Qur'an. The narrations about the revelatory reasons in this matter form highly considerable importance. While doing this, the Qur'an addressed to and brought in the decrees within the revelatory process according to the events that the individuals have been through. The fact that, within the revelatory process, half of the related were women while the other were men mean that both sexes have taken their places as natural actors during the revelatory reasoning process. Some of the verses revealed due to these actors were directly binding to that sex alone while some others were binding the whole of humanity. Nevertheless, the verses revealed about the events have entirely changed the decrees and rules that were based either in religion or custom.

Key Words: Esbâb-ı Nüzûl, Sebep, Hicap, Nikâh, Zeyd, Zeyneb.

Giriş

Ulûmu'l-Kur'ân, Kur'ân'ın anlaşılmasına yardımcı olan bir takım ilimlere verilen isimdir. Ulûmu'l-Kur'ân içerisinde yer alan konular ise iki kaynağa dayanmaktadır:

1-Arap dili: Mecâzu'l-Kur'ân, 'İcâzû'l-Kur'ân, Garibu'l-Kur'ân.

2-Sahabenin şahit oldukları olaylar: Esbâb-ı Nüzûl, Muktezây-i Hal, Hz. Peygamber'in tefsiri.¹

¹ Ğazlân, *el-Beyân fi Mebâhis min 'Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 33.

Esbâbu'n-Nüzûl ilmi, Ulûmu'l-Kur'ân içerisinde yer almakta olup mürekkeb bir terimdir. Bu terimin manasının anlaşılması "esbâb" ve "nüzûl" olarak iki kelimenin birer birer lûgat anlamlarının ortaya konulmasıyla mümkündür.¹ Terkibin her iki kelimesi de cemîdir. "Esbâb" kelimesinin müfredi "سبب" (sebeb)'dir ki lûgatte metot, ip, vesile ve vasıta gibi anlamlarına gelmekle² beraber "yol" anlamına da gelmektedir.³ Bu terimde yer alan sebep kelimesi, "Bir neticenin meydana gelebilmesi için şart olan şey" anlamında olmayıp "Kur'ân'ın bir kısım ayetleri veya müstakil bir sûrenin inmesi için vesile olan ortam anlamındadır.⁴ "Nüzûl" kelimesi ise "نزل" (n-z-l) kökünden türemiş olup, yukarıdan aşağıya inmek manasındadır. Aynı kökten gelen "inzâl", yukardan aşağı bir kerede indirmek anlamında iken tenzîl, yukarıdan aşağıya peyder pey, azar azar indirmek manasına gelmektedir.⁵ İstilahî anlamda sebep-i nüzûl, tarihî bir olgu veya nüzûl döneminde meydana gelmiş bir olay, bir hadisedir.⁶

Bir sebebe binaen nâzil olan ayetlerin hangi sebepten nâzil olduğunu bilmek ancak o dönemde yaşamış, ayetlerin nüzûlüne şahit olmuş şahıslar kanalıyla verilen haberler ve aktarımlar yoluyla mümkün olmaktadır. Bu demektir ki nüzûl sebepleri ancak sahabe kanalıyla sahih bir senetle gelen rivayetler yoluyla bilinebilir. Bu konu mesnetsiz bir akıl yürütmenin, içtihadın icra edilebileceği bir saha değildir. Bu noktaya işaret eden Vâhidî şöyle demektedir: "Bu haber ve nakiller Kur'ân'ın nüzûlüne şahit olan; sebeplere vakıf bulunan ve gayret sarf edip bu sebepleri araştırmış kimselerden duymak ve rivayet etmek sûretiyle caiz olur."⁷ Böyle bir ihtimamın

¹ er-Reşid, *Esbâbu'n-Nüzûl ve Eseruha fi Beyâni'n-Nusûs*, s. 17.

² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 458-459.

³ İbn Kuteybe, *Tevîlu Muşkili'l-Kur'ân*, s. 464.

⁴ Yıldırım, *Kur'ân'ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 89.

⁵ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 491; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 111.

⁶ Zerzûr, *el-Kur'ân ve Nusûsuhu*, s. 120.

⁷ el-Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 4.

neticesi olsa gerektir ki sahabe ve tabiûn âlimlerinden birçoğu Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması konusunda esbâb-ı nüzûl ve tefsir rivayetleri ile yetinmişlerdir.¹

Sebeb-i nüzûle dair öne sürülen rivayet konusunda dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri de ayet veya ayetlerin bu sebep veya sebeplerden sonra inmiş olması gerektiğidir. Bundan maksat ise inen ayetin olayın muhtevasını kapsamasıdır. Ayetin nüzûl sebebinin hemen akabinde veya araya bundan daha uzun bir fasıla girdikten sonra olayın gerçekleşmiş olması, konuyla ilgili olarak bir önem arz etmez.²

Kur'ân'ın anlaşılması hususunda akla gelen ilk unsurlardan biri de “Acaba bu ayet veya şu sûre niçin inmiştir?” şeklindeki bir düşüncedir. İşte esbâb-ı nüzûl'ün bilinmesi bu ve benzeri soruların cevaplanmasına yardımcı olmak suretiyle Kur'ân'ın anlaşılmasına imkân sağlamaktadır.³ Nüzûl sebeplerinin Kur'ân'ın anlaşılmasındaki yeri ve önemi tartışılmaz bir hakikattir. Bu gerçeğin farkında olan ve bu sahada ilk telif verenlerden biri olan Vahidî sebep-i nüzûlün bilinmeden ayetin manasının bilinemeyeceğini⁴ söylemektedir. Hz. Ömer ve İbn Abbas arasında cereyan eden şu olay bu hususu izah kabilinden son derece güzel bir örnektir: “Hz. Ömer bir gün kendi kendine Peygamberi bir, kıblesi bir olan bu ümmet nasıl ihtilafa düşer ki diye düşünürken İbn Abbas dedi ki: “Ey Müminlerin Emiri! Kur'ân bizim zamanımızda nâzil oldu, onu okuduk ve niçin nâzil olduğunu bildik. Ancak bizden sonra bazı nesiller gelecek Kur'ân'ı okuyacak ancak hangi sebeplerden dolayı nâzil olduğunu bilemeyecek. Bu sebeple fikir yürütecekler, fikir yürütünce ihtilafa düşecekler, ihtilafa düşünce de

¹ et-Tûfî, *el-İksîr fi 'İlmi't-Tefsir*, s. 25.

² ez-Zerkânî, *Menâhîlu'l-İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I, 77; Zerzûr, *el-Kur'ân ve Nusûsuhu*, s. 116; el-Müzeynî, *el-Muharrar*, I, 112-113; er-Reşîd, *Esbâbu'n-Nüzûl ve Eseruha fi Beyâni'n-Nusûs*, s. 25-26.

³ Mustafa Çetin, “Nüzûl Sebepleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, Sayı: 2, s. 118.

⁴ el-Vahidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 10.

birbirlerini öldürecekler.” deyince Hz. Ömer, İbn Abbas’ın bu sözlerinden dolayı ona kızdı. İbn Abbas çıkıp gittikten sonra onun bu sözlerini tekrar düşünen Hz. Ömer haber gönderip onu çağırttı ve söylediklerini tekrarlamasını istedi. İbn Abbas’ın söylediklerini bir daha düşünen Hz. Ömer ona hak verdi.¹

Esbâb-ı Nüzûl’ü bilmenin faydaları arasında şu hususları saymak mümkündür:

1- Kur’ân’ın sosyal hayatı nasıl tanzim ettiğini anlamamıza yardımcı olur. Kur’ân’ın, nüzûl süreci içerisinde meydana gelen olaylara binaen nâzil olan ayetlerinin bir kısmı bir takım hukukî ve ahlakî hükümler de getirmiştir. Bu sebeple Kur’ân esbâb-ı nüzûl ile birlikte anlaşılmaya çalışıldığı takdirde O’nun dün olduğu gibi bugün de yaşamın ruhu olduğu daha iyi anlaşılır.²

2- Ayetlerde müphem olarak geçen kimselerin kimler olduğunu öğrenmeyi sağlar.³

3- Kur’ân ayetleri arasındaki irtibatın ve insicamın ne denli mükemmel olduğu anlaşılır.⁴

4- Esbâb-ı nüzûlde anlatılan olaylar, Kur’ân’ın zihnen canlanmasını sağlar. Kur’ân’ın zihinde canlanması O’nu okurken motivasyon sağladığı kadar, O’nun ezberlenmesini de bir parça kolaylaştırır.

5- Kur’ân’ın indiği dönemdeki sosyal, siyasi ve ekonomik hayatın nasıl bir mahiyet arz ettiği, hangi bidat ve hurafelerin hayatın

¹ İbn ‘Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, I, 12; eş-Şâtibî, *el-Muwâfakât*, III, 348; el-Kâsimî, *Mehâsinu't-Tevîl*, I, 22.

² er-Reşîd, *Esbâbu'n-Nüzûl ve Eseruha fî Beyâni'n-Nusûs*, s. 65.

³ Erdoğan Pazarbaşı-İbrahim Görener, “Esbâb-ı Nüzûl”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 11, s. 158; er-Reşîd, *Esbâbu'n-Nüzûl ve Eseruha fî Beyâni'n-Nusûs*, s. 55.

⁴ el-Müzeynî, *el-Muharrer*, I, 24.

bu yönlerini ne denli olumsuz etkilediği, Kur'ân'ın bunları nasıl hükümsüz bırakarak bireysel ve toplumsal hayatı bayağılıktan kurtarmak suretiyle onurlu bir düzeye çıkardığı daha iyi anlaşılır.

1. Hz. Zeyneb'in Evlilikleri

1.1. Hz. Zeyd İle Evliliği

Zeyneb bt. Caş b. Riâb b. Y'amer b. Murre b. Kesîr b. Ganem b. Dûdân b. Esed b. Huzeyme: Asıl adı Burre olup, kendisine Zeyneb ismini Allah Resûlü (a.s) vermiştir. Hz. Zeyneb'in Annesi Abdulmuttalib'in kızı Ümeyme'dir. Hz Zeyneb Allah Resûlü'nün (a.s) halasının kızıdır. İri yapılı biri olan Hz. Zeyneb, Hz. Ömer'in (r.a) hilafeti zamanında hicrî yirminci yılda vefat etmiştir. Resûlüllah'ın vefatından sonra ilk vefat eden eşi budur. Medine'de Cennetu'l-Bâki'a defnedilmiştir. Hz. Aişe kendisinden övgüyle bahsetmektedir. Hz. Zeyneb'in ilk evliliği Hz. Zeyd ile olmuştur.¹

Hz. Zeyd'in tam ismi, Zeyd b. Hârise b. Şerâhil² b. Ka'b b. Abduluzza b. Zeyd b. İmrii'l-Kays'dır. Annesi Su'âde bt. Zeyd'dir.³ Bazı kaynaklarda ise Su'dâ bt. Sa'lebe olarak geçmektedir.⁴ Zeyd'in künyesi Ebû Üsâme'dir. Allah Resûlü (a.s), Bathâ' denilen yerde satılığa çıkarıldığını görmüş ve Hz. Hatice'nin verdiği para ile satın almıştır. Hz. Hatice ise bunu kendisine hibe etmiştir. Allah Resûlü ondan on yaş büyüktü. Onu aldı ve evlat edindi. Allah Resûlü (a.s) onu çok sevdiği için kendisine el-Hib denilirdi. Hz. Peygamber (a.s) hicrette onunla Hz. Hamza'yı kardeş kılmıştır. Hz. Peygamber Mûte harbinde Zeyd'i (r.a) ordu komutanı olarak tayin etmiştir.⁵

Hz. Zeyneb'in taliplileri çok olmuştur. O ise bu konuda görüşünü almak için kardeşi Himne'yi Allah Resûlü'ne (a.s) göndermiştir. Resûlüllah'ın (a.s) kendisini azatlısı Zeyd b. Hârise ile

¹ Daha geniş bilgi için bkz. el-Asbahânî, *Mârifetu's-Sahâbe*, VI, 3222-3223; İbn 'Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1849-1852.

² Bazı kaynaklarda ise Şurâhbîl olarak geçmektedir. Bkz. ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, XVII, 76.

³ Daha geniş bilgi için bkz. el-Asbahânî, *Mârifetu's-Sahâbe*, III, 1135-1140.

⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, III, 40.

⁵ Daha geniş bilgi için bkz. el-Asbahânî, *Mârifetu's-Sahâbe*, III, 1135-1140.

evlendirmek istediğini öğrenince Hz. Zeyneb de kardeşi Himne de bunu kabullenememişlerdir.¹ Bazı kaynaklarda bu olayın bir benzeri de Ümmü Gülsüm bt. 'Ukbe b. Ebû Mu'ayt² için de nakledilmektedir.³ Ancak bu olay tefsir ve hadis kaynaklarında daha çok Zeyneb bt. Cahş ile ilgili olarak aktarılmaktadır.⁴ Allah Resûlü (a.s) Zeyneb'e dünürücü gelince Zeyneb, Resûlüllah'ın kendisi için talip olduğunu zannetmiş ancak Zeyd b. Hârise için istediğini öğrenince reddetmiştir. Allah Resûlü (a.s) dünürücü olarak birkaç kez teklif yapmıştır. Bu hadise üzerine "Allah ve Peygamber'i bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka yolu seçmek yaraşmaz. Allah'a ve Peygamber'e başkaldıran şüphesiz apaçık bir şekilde sapmış olur."⁵ ayeti nâzil olmuştur.⁶ Bunun üzerine Hz. Zeyneb: 'Beni Zeyd'e uygun gördün mü?' demiş. O da, 'Evet' deyince 'O zaman ben de Allah ve Resûlü'ne asi olmam, ben de onu eş olarak kabul ettim.' demiştir.⁷ Zeyneb'in, Hz. Zeyd ile evlenmeyi kabul etmemesinin temel gerekçelerinden biri soy olarak ondan daha üstün olduğu

¹ Beyhakî, *es-Sünen*, VII, 136 (13560); Dârekutnî, *es-Sünen*, XIV, 46 (124).

² Ümmü Gülsüm bt. 'Ukbe b. Ebû Mu'ayt b. Ebû 'Amr b. Ümeyye b. Abduşems: Annesi Ervâ bt. Kureyz'dir. Hicretten önce Mekke'de iman etti. İslam tarihinde Kureyşliler içerisinde Müslüman olarak kadın başına hicret için yola çıkan başka bir kimse bilinmiyor. Yolda Huzâalılar'dan birine eşlik edip onunla beraber Medine'ye gelmiş. Peşi sıra Umâre ve Velîd adındaki kardeşleri onu geri almak için Medine'ye gelmişler ancak Allah Resûlü (a.s) O'nu geri vermemiştir. İlk evliliğini Medine'ye gelince Zeyd b. Hârise ile yapmış ve eşi Zeyd ise Mute Savaşı'nda vefat etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VIII, 230.

³ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 209; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX, 271-272; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, VI, 417.

⁴ Beyhakî, *es-Sünen*, VII/136 (13560); el-Vâhidî, *el-Vasît*, I, 865; es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, IV, 285; el-Begâvî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, VI, 353; Hâzin, *Lubâbu't-Tevîl*, III, 426; Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, XXII, 12.

⁵ Ahzâb, 33/36.

⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX, 271-272. Ayrıca bkz. Taberânî, *el-M'ucemu'l-Kebîr*, XIV, 39 (109). Suyûtî ve El-Humeydân Taberânî'nin naklettiği rivayetin senedinin sahih olduğunu söylüyorlar. Bkz. Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 208; el-Humeydân, *es-Sahîhu min Esbâbi'n-Nüzûl*, s. 268-269.

⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX, 271; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, VI, 417.

düşüncesidir.¹ Bu anlayış Kur'ân'ın nüzulünün tamamlanmadığı dönemin kültürel yapısı içerisinde yadırganacak bir durum değildir. Ancak Hz. Zeyneb son celsede rızâ-ı ilahiyi soy ve sopa tercih etmiş ve Hz. Zeyd ile evlenmeyi kabul etmiştir.

1.1.1. Hz. Zeyd'in Eşi Zeyneb'den Ayrılmak İstemesi

Allah Resûlü (a.s) Hz. Zeyneb ile evliliği ile ilgili olarak çetin bir imtihandan geçmiştir. Bunun evveliyatı Hz. Zeyd ile Hz. Zeyneb'in evliliklerinde yaşadıkları geçimsizliğe kadar dayanmaktadır. Bu konuya ilişkin yaşanan hadiseye binaen bir ayet nâzil olmuştur. Ayet meâlen şöyledir:

*"Hani sen Allah'ın nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye: "Eşini bırakma, Allah'tan sakın" diyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun; oysa Allah'tan çekinmen daha uygundu."*²

Ayetin sebep-i nüzûlüne ilişkin Kütüb-i Tis'a'da yer alan rivayetlere bakıldığında şunlar karşımıza çıkmaktadır: Buhârî'nin Enes b. Mâlik'ten yaptığı rivayette *"Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun."* ayetinin Zeyneb b. Cahş hakkında nâzil olduğu nakledilmekte ancak bir ayrıntıya yer verilmemektedir.³ Tirmizî, Enes'ten yaptığı rivayette bu durumu biraz daha ayrıntılı olarak nakletmiştir. Şöyle ki: *"Bu ayet Zeyneb bt. Cahş hakkında nâzil olmuştur. Zeyd eşi Zeyneb'ten şikâyetçi olarak Allah Resûlü'nün yanına gelip istişare etmiş o ise "Eşini nikâhında tut ve Allah'tan sakın!" demiştir."*⁴

¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX, 272; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, VI, 417.

² Ahzâb, 33/37.

³ Buhârî, *Tefsîr*, Ahzâb 278 (IV/1797); *Tevhîd* 22 (VI/2699).

⁴ Tirmizî, *Tefsîr*, Ahzâb 34 (V/354); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, *Tefsîr*, Ahzâb 282 (VI/432). Ahmed b. Hanbel de bu rivayeti aktarmış ancak Şuayb Arnavut İbn Hanbel'in bu rivayetin zayıf olduğunu söylüyor. Bkz. İbn Hanbel, II, 149.

Hz. Zeyneb ve Hz. Zeyd'in evliliği yaklaşık bir yıl kadar sürmüştür.¹ Geçimsizliğin devam etmesi neticesinde boşanmışlardır.

1.2. Allah Resûlü'nün (a.s) Hz. Zeyneb ile Evlenmesi

Allah Resûlü'nün (a.s) Hz. Zeynep ile evlenmesinin konu alındığı ayet Ahzap suresi 37. âyettir. Ayetin konuya temas eden kısmı meâlen şöyledir:

“Sonunda Zeyd eşiyle ilgisini kestiğinde onu seninle evlendirdik ki evlatlıkları eşleriyle ilgilerini kestiklerinde onlarla evlenmek konusunda müminlere bir sorumluluk olmadığı bilinsin. Allah'ın buyruğu yerine gelecektir.”²

Bu konuda Kütüb-i Tis'a rivayetlerinde şunlar nakledilmektedir:

Hz. Zeyneb, Zeyd'ten boşanıp da iddet süresi dolunca Allah Resûlü (a.s) kendisi için Zeyneb'i istemek üzere Zeyd'i dünürücü olarak gönderdi. Zeyd, Zeyneb'in yanına gelmiş bu arada Zeyneb hamur yoğuruyormuş. Zeyd diyor ki: 'Zeyneb'i görünce ona bakamayacak kadar gözümde büyüdü. O'na arkamı dönüp: 'Ey Zeyneb! Sana müjdeler olsun. Resûlüllah beni sana kendisi için dünürücü olarak gönderdi.' dedim. O da: 'Rabbime danışmadan bir şey yapmayacağım.' dedi. Kalkıp namazgâhına gitti.' Vahiy nâzil olunca Allah Resûlü (a.s) Zeyneb'den izin almadan yanına girdi.³

Tirmizî'nin Hz. Âişe'den rivayet ettiğine göre: “Zeyd b. Hâris'e 'Muhammed'in oğlu' denmeye başlanınca: “ Onları (Evlatlıkları) babalarına nispet ederek çağırınız. Bu Allah katında en doğru

¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, VI, 419. Hz. Zeyneb'in evliliği ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, I/501-502; el-Halebî, *es-Sîretu'l-Halebiyye*, III, 448-449; et-Tahtâvî, *Nihâyetu'l-İcâz fî Sîreti Sâkini'l-Hicâz*, s. 464; el-Hudârî, *Nûru'l-Yakîn*, s. 229-232.

² Ahzâb, 33/37.

³ Müslim, *Nikâh* 1428 (II/1048); Nesâî, *Nikâh* 26 (VI/79); İbn Hanbel, III, 175, 195.

olandır.”¹ ayeti, Zeyneb ile evlenince ‘oğlunun hanımı ile evlendi’ denildiğinde de “Muhammed içinizden herhangi bir adamın babası değil, Allah’ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilendir.”² ayeti nâzil oldu.³ Elbânî, Tirmizî’nin Sahîh’ine yazdığı zeyilde bu rivayetin senedinin çok zayıf olduğunu,⁴ el-Müzeynî ise aynı zamanda metninin de zayıf olduğunu söylemektedir.⁵

1.2.1. Düğün Yemeği ve Gelişen Olaylar

Allah Resûlü’nün (a.s) , Hz. Zeyneb ile evliliği esnasında nâzil olan ayetler içerisinde Allah Resûlü’nün (a.s) zevcelerine münhasır bir takım ahkâm ile birlikte, bütün mümin kadınları bağlayan hicap emri gibi umumî bir hüküm de nâzil olmuştur. Bu konudaki ayetin meâli şöyledir:

“Ey İnananlar! Peygamber’in evlerine, yemeğe çağırılmaksızın vakitli vakitsiz girmeyin; fakat davet edilseniz girin ve yemeği yiyince dağılın. Sohbet etmek için de girip oturmayın. Bu haliniz Peygamber’i üzüyor, o da size bir şey söylemeye çekiniyordu. Allah gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamber’in eşlerinden bir şey isteyeceğinizde onu perde arkasından isteyin. Bu davranış sizin gönülleriniz için ve, onların gönülleri için daha temizdir. Bundan sonra ne Allah’ın Peygamber’ini üzmeniz ve ne de O’nun eşlerini nikâhlamanız asla caiz değildir. Doğrusu bu, Allah katında büyük bir şeydir (günahtır).”⁶

Söz konusu ayetin sebep-i nüzûlüne ilişkin Kütüb-i Tis’a’da yer alan rivayetler şunlardır:

Enes b. Mâlik’ten rivayet edildiğine göre “Allah Resûlü (a.s) Zeyneb bt. Cahş ile evlenince düğün yemeği yapıp insanları bu yemeğe davet etti. Yemeğe gelenlerden bazıları yemeklerini yedikten

¹ Ahzâb, 33/5.

² Ahzâb, 33/40.

³ Tirmizî, Tefsîr Ahzâb 34 (V/352).

⁴ Tirmizî, Tefsîr Ahzâb 34 (V/352).

⁵ el-Müzeynî, *el-Muharrar*, II, 812.

⁶ Ahzâb, 33/ 53.

sonra konuşmaya daldılar. Bir ara Resûlullâh (a.s) kalkar gibi yaptı; ancak oturanlar kalkmadılar. Onların kalkmadığını görünce de kalktı. Bunun üzerine bir kısmı onunla beraber kalktı. Ancak yemeğe gelenlerden üç kişi oturmaya devam etti. Resûlullâh (a.s) dışarı çıkıp bir müddet gezindikten sonra tekrar eve döndü. Eve girmek isteyince hâlâ oturanlar olduğunu gördü; tekrar gitti. Onlar kalkıp gidince gelip Hz. Peygamber'e gittiklerini haber verdim. O da dönüp eve girdi, ben de arkasından girmek istedim. Ancak benimle arasına bir örtü çekti ve Yüce Allah: *"Ey inananlar! Peygamber'in evlerine, yemeğe çağırılmaksızın vakitli vakitsiz girmeyin!"*¹ ayetini indirdi.² Hicap ayetinin nüzûlünü rivayet eden Enes b. Mâlik, Ümmü Süleym'in oğludur. Ümmü Süleym, Resûlullâh'a (a.s) düğün hediyesi olarak hurma, yağ ve süzme peynirden yapılmış bir çeşit yemek hazırlamış ve bunu oğlu Enes b. Mâlik ile O'na göndermiştir. Allah Resûlü (a.s) bunu almış ve yemeğin üzerine bir şeyler mırıldandıktan sonra Enes'i insanları yemeğe davet etmek için göndermiş. Sahâbe gruplar halinde gelip bu yemekten yemişler, ancak yemekten sonra bazıları çıkıp gitmek yerine oturup konuşmaya dalmışlardı.³ Onlara bir şey söylemeye utanan Resûlullâh (a.s) dışarı çıkmış, bu arada diğer eşlerine uğrayıp hatırlarını sormuştu. Eve geri geldiğinde ise kendisine hicap emrini içeren ayet⁴ nâzil olmuştu.⁵ Hz. Peygamber'in düğün yemeğini anlatan bu rivayetlerin hepsinde hicap emrinin yer aldığı ayetin⁶ nâzil olduğu nakledilmektedir.

¹ Ahzâb, 33/ 53.

² Buhârî, İsti'zân 33 (V/2313); Tefsîr, Ahzâb 280 (IV/1799); Nikâh 67 (V/1982); Et'ime 57 (V/2080); İsti'zân 10 (V/2303); Müslim, Nikâh 1428 (II/1050); Tirmizî, Tefsîr, Ahzâb 34 (V/358); İbn Hanbel, III/168, 195, 241, 262; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr, Ahzâb 287 (VI/434); Tefsîr, Ahzâb 287 (VI/435). Ayrıca bkz. el-Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 373-374; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX, 310-312; 314-315.

³ Buhârî, Nikâh 64 (V/1981); Tirmizî, Tefsîr, Ahzâb 34 (V/357); İbn Hanbel, III, 163. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, VI, 442.

⁴ Ahzâb, 33/53.

⁵ Buhârî, Tefsîr Ahzâb 280 (IV/1800).

⁶ Ahzâb, 33/53.

Hicap emrini getiren bu ayetlerin nüzûlünde böyle bir emrin inmesini isteyen şahıs Hz. Ömer'dir. Buna ilişkin olarak farklı birkaç rivayet bulunmaktadır:

Hiz. Aişe'den rivayet edildiğine göre; Hiz. Ömer Allah Resûlü'ne (a.s) eşlerinin örtü edinmelerini teklif etmiş ancak O, bu doğrultuda hanımlarına bir talimat vermedi. Resûlüllah'ın (a.s) eşleri ihtiyaç gidermek için geceden geceye el-Manâsî' denilen yere çıkarlardı. Biraz uzun boylu olan Sevede bt. Zem'a da bir gün ihtiyaç için dışarı çıkmış. Hiz. Ömer de hicap ile ilgili bir vahiy inmesini temenni ederek karanlıkta giden Sevede'ye "Seni tanıdık." demiş. Bunun üzerine Hicap ayeti nâzil olmuş.¹ Hiz. Ömer'in bu sözleri üzerine Hiz. Sevede'nin eve dönünce; olanları Hiz. Peygamber'e (a.s) haber verdiği; bu arada Resûlüllah'a (a.s) vahiy nâzil olduğu; vahiy hali kalkınca da, Resûlüllâh'ın (s.a.s) Hiz. Sevede'ye, "İhtiyaç gidermeniz için size izin verildi." dediği de nakledilmektedir. Ancak bu rivayetlerde hicap ayetinin nâzil olduğuna dair bir ifade bulunmamaktadır.²

Hiz. Ömer, üç şeyde³ Rabbine muvafakat ettiğini; bunlardan birinin de evine hem iyi hem de kötü kimselerin uğraması sebebiyle Allah Resûlü'ne (a.s) eşlerine örtünmelerini emretmesini teklif ettiğini; bunun üzerine Hicap ayetinin nâzil olduğunu söylüyor.⁴ Hiz.

¹ Buhârî, Vudû' 13 (I/67); İsti'zân 10 (V/2303); İbn Hanbel, VI, 223, 271. Ayrıca bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX, 314.

² Buhârî, Tefsîr, Ahzâb 280 (IV/1800); Müslim, Selâm, 2170 (IV/1709).

³ Ebû Davûd et-Tayâlisî'nin *Müsned*'inde yer alan rivayette Hiz. Ömer'in dört yerde Rabbi ile muvafakat ettiğini söylediği nakledilmektedir. Bu rivayette Hiz. Ömer'in temennisi üzerine Bakara 125., Ahzâb 53. ve Tahrîm 5. ayetlerinin nâzil olduğu ifade edilmekle beraber "وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ" (And olsun ki, insanı süzme çamurdan yarattık.) (Muminûn, 23/12) ayeti nâzil olunca Hiz. Ömer'in "بَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ" (Biçim verenlerin en güzeli olan Allah ne uludur!) dediği bunun üzerine de yaratılışı anlatan "And olsun ki, insanı süzme çamurdan yarattık." (Muminûn, 23/12) ayetinin devamındaki ayetlerin sonunda böyle bir ayet nâzil olduğu nakledilmektedir. Bkz. et-Tayâlisî, *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, I, 9 (41).

⁴ Buhârî, Kible 5 (I/157); Tefsîr, Bakara 11 (IV/1629); İbn Hanbel, I, 23, 24, 36. Ayrıca bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX, 314. Ayrıca bkz İbn Hibbân, *Sahîh İbn*

Ömer'in kendisinin bu teklifi üzerine Hz. Zeyneb'in kendisine, "Ey Ömer! Vahiy evlerimizde nâzil olduğu halde bu konuda üzerimize geliyor sun." dediğini söylemiştir. Bu rivayeti nakleden Ahmed b. Hanbel¹ ve Taberî,² burada adı geçen Hz. Zeyneb'in Resûlüllah'ın (a.s) eşlerinden Zeyneb bt. Cahş mı? yoksa Zeyneb bt. Huzeyme mi olduğunu açıklamamaktadırlar. Her ne kadar Aliyyu'l-Kârî, Hz. Ömer'e böyle bir ifade kullananın Zeyneb bt. Cahş olduğunu söylese de³ Şuayb Arnavut'a göre Ahmed b. Hanbel'in naklettiği bu rivayetin senedi zayıftır.⁴

Nesâî'nin *Sünen-i Kübrâ'*sında mürsel olarak gelen bir rivayet şöyledir: "Hz. Aişe diyor ki: Bir gün Allah Resûlü ile beraber bir kaptan yemek yerken Hz. Ömer geldi. Allah Resûlü de yemesi için davet etti. Yemek yerken Hz. Ömer'in eli elime değince O, 'Of, keşke sizin için dediğim gibi bir emir olsa da, hiç kimse sizi görmese!' dedi ve bunun üzerine de hicap ayeti nâzil oldu."⁵ Suyûtî de Taberânî⁶'nin naklettiği ve sahih olduğunu söylediği böyle bir rivayeti nakletmiştir.⁷ Ancak Kurtubî, bu olayı ayetin sebab-i nüzûlü olarak kabul etmemektedir.⁸

Hicap ayetinin "Bundan sonra ne Allah'ın Peygamber'ini üzmeniz ve ne de O'nun eşlerini nikâhlamanız asla caiz değildir. Doğrusu bu, Allah katında büyük şeydir (günahtır)."⁹ kısmının sebab-i nüzûlü olarak farklı rivayetler de bulunmaktadır: Biri, Allah Resûlü vefat ederse falan

Hibbân, XV, 319 (6896); Bezzâr, *Müsnedu'l-Bezzâr*, I, 339 (220). Benzer bir rivayet için bkz. Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 214.

¹ İbn Hanbel, I, 456.

² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX, 312.

³ Aliyyu'l-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtîh Şerh-u Mişkâti'l-Masâbîh*, IX, 3906.

⁴ Bkz. İbn Hanbel, I, 456.

⁵ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr, Ahzâb 287(VI/435).

⁶ Taberânî, *el-M'ucemu'l-Evsat*, III, 312 (2947).

⁷ Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 212. Ayrıca bkz. el-Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 374; el-Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, VII, 211 (11281); el-Humeydân, *es-Sahîhu min Esbâbi'n-Nüzûl*, s. 272; El-'Utmî, *Ğâyetu'l-Me'mûl*, s. 424; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX, 314.

⁸ Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 224.

⁹ Ahzâb, 33/ 53.

hanımlarıyla ben evleneceğim demiş. Bu sözlerin kendisine ulaştığı Allah Resûlü (a.s) ise incinmiş. Bunun üzerine de bu ayet nâzil olmuştur.¹ Kurtubî tefsirinde, Mukâtil b. Süleyman’dan naklen bu şahsın Talha b. Ubeydullah olduğunu nakleder. Ancak hem Kurtubî hem de² İbn ‘Atiyye³ Hz. Talha’nın böyle demiş olacağını mümkün görmemektedirler.

2. Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Yukarıda geçen rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Ahzâb Sûresi’nin 36. ayeti⁴ ve 37. ayeti⁵ Zeyneb bt. Cahş’ın Zeyd b. Hârise ile evliliği ve sonrasında boşanıp Allah Resûlü (a.s) ile evliliği ile ilgili olaylarla ilişkili olarak nâzil olmuştur.

Ahzâb sûresinin 53. ayetine gelince Enes b. Mâlik bu konuyu insanlar içerisinde en iyi kendisinin bildiğini ve bu ayetin Zeyneb bt. Cahş’ın düğün yemeği akabinde nâzil olduğunu söylemiştir.⁶ Müfessirlerin çoğuna göre de Ahzâb sûresinin 53. ayeti, Zeyneb bt. Cahş’ın düğün yemeğinde nâzil olmuştur.⁷ Zeyneb bt. Cahş’ın düğün yemeğinde nâzil olduğunu söyleyen rivayetleri genelde Enes b. Mâlik nakletmiştir. Ancak Enes (r.a) Hz. Ömer’in Allah Resûlü’ne (a.s) eşleri için hicaba girmelerini teklif ettiğini de nakletmiştir.⁸ İbn Kesîr, def-i hacet için gece dışarı çıkan Hz. Sevde ile ilgili olayın hicap emirini bildiren ayetin nüzûlünden sonra gerçekleşmiş olabileceği

¹ el-Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur’ân*, s. 374; Taberî, *Câmi’u'l-Beyân*, XX, 316. Benzer bir rivayet için bkz. Beyhakî, *es-Sünen*, VII, 69 (13196)

² Kurtubî, *el-Câmi’u li Ahkâmi'l-Kur’ân*, XIV, 228-229.

³ İbn ‘Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 396.

⁴ Konuyla ilgili rivayetler için bkz. Buhârî, *Tefsîr*, Ahzâb 278 (IV/1797); *Tevhîd* 22 (VI/2699); Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 208; El-Humeydân, *es-Sahîhu min Esbâbi'n-Nüzûl*, s. 268-269; Taberî, *el-M’uceму'l-Kebîr*, XIV, 39 (109); Taberî, *Câmi’u'l-Beyân*, XX, 271-272.

⁵ Konuyla ilgili rivayetler için bkz. Müslim, *Nikâh* 1428 (II/1048); Tirmizî, *Tefsîr*, Ahzâb 34 (V/354); İbn Hanbel, II/149; III/175, 195; Nesâî, *Nikâh* 26 (VI/79); *es-Sünenü'l-Kübrâ*, *Tefsîr*, Ahzâb 282 (VI/432).

⁶ Taberî, *Câmi’u'l-Beyân*, XX, 311.

⁷ Kurtubî, *el-Câmi’u li Ahkâmi'l-Kur’ân*, XIV, 223-224.

⁸ Taberî, *Câmi’u'l-Beyân*, XX, 312.

kanaatini taşımaktadır.¹ İbn Arabî'ye göre ise bu ayet Zeyneb b. Cahş'ın düğünü ve Hz. Ömer'in, Allah Resûlü'ne (a.s) eşleri için hicap konusunu teklif etmesine binaen Hz. Zeyneb'in düğün gününde nâzil olmuştur.²

Yukarıda da görüldüğü gibi Ahzâb sûresinde yer alan ve hicap emrini içeren 53. ayetin nüzûl sebebine ilişkin olarak birkaç farklı rivayet bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı Zeyneb bt. Cahş'ın düğünün yapıldığı gün verilen yemek akabinde meydana gelen olayları işaret etmekte iken³ bazıları da Hz. Ömer'in temennisine⁴ ve bu sebeple bir yerde Hz. Sevde'ye⁵ ve bir yerde de Hz. Aişe'ye⁶ söylediği sözlere yer vermektedirler. Bütün bu rivayetlerin arasını bulmak mümkündür. Hz. Ömer ile Hz. Sevde ve Hz. Aişe arasında geçen olayların Hz. Zeyneb'in düğününden önce meydana gelmiş olması muhtemeldir. Ayet ise zaman olarak Hz. Zeyneb'in düğün yemeğinden sonra nâzil olmuştur. Ancak nihâyetinde bunların hepsi

¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, VI, 444.

² İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 612.

³ Konu ile ilgili rivayetler için bkz. Buhârî, İstî'zân 33 (V/2313); Tefsîr, Ahzâb 280 (IV/1799); Tefsîr Ahzâb 280 (IV/1800); Nikâh 67 (V/1982); Nikâh 64 (V/1981); Et'ime 57 (V/2080); İstî'zân 10 (V/2303); Müslim, Nikâh 1428 (II/1050); Tirmizî, Tefsîr, Ahzâb 34 (V/358); Tefsîr, Ahzâb 34 (V/357); İbn Hanbel, III/163; III/168, 195, 241, 262; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr, Ahzâb 287 (VI/434); Tefsîr, Ahzâb 287 (VI/435). Ayrıca bkz. el-Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 373-374; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX, 310; XX, 311; XX, 312; XX, 314-315; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, VI, 442.

⁴ Buhârî, Kible 5 (I/157); Tefsîr, Bakara 11 (IV/1629); İbn Hanbel, I, 23, 24, 36. Ayrıca bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX, 314. Ayrıca bkz İbn Hibbân, *Sahîh İbn Hibbân*, XV, 319 (6896); Bezzâr, *Müsnedu'l-Bezzâr*, I, 339 (220). Benzer bir rivayet için bkz. Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 214.

⁵ Buhârî, Vudû' 13 (I/67); İstî'zân 10 (V/2303); İbn Hanbel, VI/223, 271. Ayrıca bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX, 314.

⁶ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tefsîr, Ahzâb 287(VI/435). Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, III, 312 (2947). Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl*, s. 212. Ayrıca bkz. el-Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, s. 374; el-Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, VII/211 (11281); el-Humeydân, *es-Sahîhu min Esbâbi'n-Nüzûl*, s. 272; el-Utmî, *Çâyetu'l-Me'mûl*, s. 424; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX, 314.

ayetin inmesine sebep olmuştur. Bu şekilde olmasına da bir mani yoktur.¹

3. Allah Resûlü'nün Gizlediği ve Gizlemediği Şey

Hz. Zeyneb, Allah Resûlü'nün (a.s) halasının kızıydı. Haliyle Mekke'nin sayılı ailelerinden birine mensup idi. O, nesep olarak Hz. Zeyd'den daha üstün olduğunu söylemek sûretiyle ilk etapta Zeyd ile evlenmeyi kabul etmemiştir. Ancak vahiy nâzil olması üzerine bu evliliği kabul etmiştir. Hz. Zeyd ile yaklaşık bir yıl kadar birlikte kalabilmişlerse de bir türlü geçinememişlerdir. Bu durumdan muzdarip olan Hz. Zeyd çektiği sıkıntıyı Hz. Peygamber'e arz etmiştir. O ise eşini boşamamasını söylemekle beraber bir yandan Zeyd'in boşanmasından sonra kendisinin Zeyneb ile evleneceği bilgisine sahipti.² Allah Resûlü (s.a.s), Zeyneb ile evleneceğini biliyordu çünkü Yüce Allah bunu ona bildirmişti. Bunu gizlemesinin nedeni insanların haddi aşan sözlerinden, ileri geri konuşmalarından çekinmesiydi. Allah da ona *"Allah'ın nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye: "Eşini bırakma, Allah'tan sakın" diyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun; oysa Allah'tan çekinmen daha uygundu."*³ diyerek insanların sözlerinden çekindiği için sitem etmiştir.⁴

Enes b. Mâlik⁵ ve Hz. Aişe⁶ diyorlar ki; eğer Allah Resûlü (s.a.s) vahiyden bir şey gizlemiş olsaydı *"Eşini bırakma, Allah'tan sakın, eşini bırakma!"*⁷ ayetini gizlerdi. Hasan-ı Basrî de *"Eşini bırakma, Allah'tan sakın" diyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun.*

¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, 531; Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 230.

² Buhârî, *Tefsîr*, Ahzâb 278 (IV/1796).

³ Ahzâb, 33/37.

⁴ Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 190.

⁵ Buhârî, *Tevhîd* 22 (VI/2700).

⁶ Müslim, *İmân* 177 (I/160); İbn Hanbel, VI, 241, 266.

⁷ Ahzâb, 33/37.

İnsanlardan çekiniyordun.” ayetini gizlerdi. Çünkü bunun Hz. Peygamber’e nâzil olan en ağır ayetlerden biri olduğunu söylüyor.¹

4. Allah Resûlü Hakkında Sarf edilen Haksız Sözler

Allah Resûlü’nün (s.a.s), Zeyneb’e gönlü düştüğünü, Allah’ın (c.c) da bu sebeple Zeyd’in gönlünde Zeyneb’e karşı bir hoşnutsuzluk kıldığını, şikâyete gelen Zeyd’e her ne kadar eşini tutmasını söyledi ise de içinden boşanmış olmasını temenni ettiğine ilişkin bazı rivayetler² varsa da böyle bir şeyin meydana gelmiş olması mümkün değildir. Zira Hz. Peygamber (a.s), halasının kızı olan Hz. Zeyneb’i defalarca gördüğü halde nasıl olur da Hz. Zeyd ile evlendikten sonra ona âşık olur ve evli olduğu halde ona göz diker. Ayrıca O bu sıralar bekâr ve ayakları yere basmayan bir delikanlı da değildi.

Hz. Zeyneb, nikâhının gökte kıyılması ile her zaman övünmüştür.³ Ayette geçen *“Onu seninle evlendirdik.”* ifadesi açıkça göstermektedir ki Resûlullâh’ın (a.s) ve Hz. Zeyneb’in nikâhını Cenâb-ı Hakk kıymıştır. Hz. Zeyd, Allah Resûlü (a.s) için eski eşi Zeyneb’e dünürücü olarak gitti. Bu Resûlullâh (a.s) için olduğu kadar Hz. Zeyd ve Hz. Zeyneb için de gerçekten büyük bir imtihandır.⁴ Hepsi de bu imtihanı başarı ile geçmiştir. Bu olaylar neticesinde Hz. Zeyd sahabe içerisinde Kur’ân’da sarahaten adı geçen tek kişi olmuştur. Kıyamete kadar da Kur’ân içerisinde adı anılmaya devam edecektir.⁵ Bu nikâhtan temel maksat haşa Yüce Allah’ın, Resûlü’nü sevdiğine kavuşturmak istemesi değildir. Bundan maksat İslâm’da evlat edinme diye bir şey olmadığını göstermekti. Zira Arap kültüründe yerleşmiş bir geleneklerden biri de evlatlık edinmekti.

¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XX, 273; Kurtubî, *el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIV, 189.

² Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr* XXIV/43 (117), Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XX, 273; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IX, 3136; Kurtubî, *el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIV, 189; XIV/190; Bahrak, *Hadâiku’l-Envâr*, I, 318-319; ed-Diyârbekrî, *Târîhu’l-Hamîs*, I, 501.

³ Buhârî, *Tevhîd* 22 (VI/2700).

⁴ Kurtubî, *el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIV, 192.

⁵ es-Sallâbî, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, s. 633.

Malum olduğu üzere Allah Resûlü (a.s) Zeyd'i o daha küçük yaştaiken almıştı. O dönemin gelenek ve göreneklerine göre evlat edinmişti. Bu sebeple O'na "Muhammed'in oğlu" anlamında "Zeyd b. Muhammed" diye de hitap edilmiştir. "Evlatlıkları babalarına nisbet edin!"¹ ayeti inene kadar da bu böyle devam etti. Böylesi kökleşmiş bir örfü değiştirmek ve bunu perçinlemek ancak büyük bir olay ile mümkündü. İşte bunu sağlayan Resûlullâh'ın (a.s) Zeyneb bt. Cahş ile evlenmesi idi. Çünkü Zeyneb bir zamanlar Resûlullâh'ın (a.s) evlatlığı sayılan Hz. Zeyd'in eski eşi idi. Bu evlilik sayesinde evlatlık anlayışı yıkılmış, İslam toplumundan hukukî olarak tamamen silinmiştir.

5. Ayetlerden Çıkarılan Bazı Hukukî Sonuçlar

Hicap ayetinin "Bundan sonra ne Allah'ın Peygamber'ini üzmeniz ve ne de O'nun eşlerini nikâhlamanız caizdir. Doğrusu bu, Allah katında büyük şeydir."² kısmından hareketle âlimler Hz. Peygamber'in (a.s) vefatından sonra O'nun eşleri ile evlenilmesinin caiz olmadığı konusunda icma etmişlerdir. Çünkü onlar dünyada da ahirette de onun eşleri ve müminlerin anneleridirler.³ Resûlullâh'ın (a.s) vefatından sonra onun eşleri ile evlenilmesinin yasaklanması erkekler içerisinde O'na has bir durumdur.⁴ Fakat Resûlullâh (a.s) daha hayatta iken kendisinden ayrıldığı eşleri ile başkalarının evlenmesinde bir beis görülmemiştir.⁵

İmâm-ı Mâlik ve İmâm-ı Şâfiî'ye göre evlenecek tarafların neseplerinde de küfüvvet olması gerekir. İbn Arabî'ye göre ise Zeyd'in Zeyneb bt. Cahş ile evlenmiş olması küfüvvetin soyda değil dinde olduğunun kanıtıdır.⁶ Bazı âlimler ayetteki "Onu seninle

¹ Ahzâb, 33/5.

² Ahzâb, 33/53.

³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, VI, 445.

⁴ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 617.

⁵ Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 230.

⁶ İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 574.

evlendirdik.” ifadesini nikâhta velinin şart olduğuna delil olarak göstermektedirler.¹

el-Hatîb Eş-Şirbînî², İmam-ı Nevevî³, İbn Hanbel⁴, İbn Hacer⁵ ve daha birçok âlime göre kadının sesi avret olmamakla beraber, el-Karâfî⁶, Bedruddîn-i ‘Aynî⁷ gibi bazı âlimlere göre ise kadının sesi ve tüm bedeni avrettir. Bu sebeple zaruri durumlar hariç bunların muhafazası gerekir.⁸ Zira Müminlerin anneleri⁹ olmalarına rağmen Peygamber’in hanımlarından dahi istenecek şeylerin hicabın arakasından istenmesi emredilmiştir. Bunun böyle olmasının hikmeti erkeğin tehakkümiyetini sağlamak veya erkeklerin ifrat derecesindeki kıskançlığını harekete geçirmek değildir. Bunun sebebini yine bu hükmü getiren ayet şöyle açıklamaktadır: “*Bu sayede sizin gönülleriniz de, onların gönülleri de daha temiz kalır.*”¹⁰

Sonuç ve Değerlendirme

Esbâb-ı nüzûl rivayetleri Kur’ân’ın anlaşılmasında ve yerine göre hükümler çıkarılmasında vazgeçilmez bir unsurdur. Hatta bu sayede Kur’ân tarihsel değil evrensel olmaktadır. Zira nüzûl sürecinde yaşanan hadiseler insanlık tarihi boyunca yaşanmış ve yaşanması muhtemel birer numunelerdir. Bu yönüyle o hem geçmişe hem de geleceğe nazar etmiş bir kitaptır. Ancak getirdiği hükümler o andan itibaren bütün geleceğe hitap etmektedir.

¹ Kurtubî, *el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIV, 195.

² el-Hatîb eş-Şirbînî, *el-İknâ’*, I, 146.

³ en-Nevevî, *el-Minhâc*, XIII, 10.

⁴ el-Haccâvî, *el-İknâ’ fi Fikhi İmâm İbn Hanbel*, III, 159.

⁵ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, XIII, 172.

⁶ el-Karâfî, *ez-Zahîra*, II, 208.

⁷ Bedruddîn-i ‘Aynî, *Umdetu’l-Kârî*, VIII, 11.

⁸ İbn Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, III, 616; Kurtubî, *el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIV, 227.

⁹ “*O’nun eşleri onların anneleridir.*” Ahzâb, 33/6.

¹⁰ Ahzâb, 33/53.

Kur'ân Allah Resûlü'ne (a.s) nazil olmuştur. Her ne kadar Allah Resûlü'nün eşlerine vahiy nazil olmamışsa da onlar hakkında vahiyler nazil olmuştur. Böylece peygamber ailesi vahyin nüzûl sürecinde ve ahkâmın nazil olmasında asıl birer muhatap olarak yer almışlardır. Hz. Zeyneb'in evliliğinde olduğu gibi bu esnada zor süreçlerle karşı karşıya kaldıkları da olmuştur. Onlar bu çetin imtihanı her seferinde başarı ile geçmişlerdir. Bu vesileyle nazil olan ayetler ise İslam ümmetini geçmişin yanlış ve bağnaz uygulamalarından kurtarmıştır.

Sebeb-i nüzûl neticesinde nâzil olan ayetler bazen adeta bir devrim yapmıştır. Hz. Zeyneb'in Allah Resûlü ile Hakk katında nikâhlarının kıyılması Cahiliyye döneminde yerleşmiş olan evlatlık anlayışının ortadan kaldırılması konusunu adeta perçinlemiştir. Nazil olan ayetlerin getirdiği hükümlere benzer bazı hükümler daha önceki semavi kitaplarda da bulunmaktadır. Örneğin hicap emri İncil'de de yer almakta ve bu konuda şöyle denilmektedir: "Eğer kadın örtünmüyorsa, saçını kestirsin. Ama kadının saçını kestirmesi ya da tıraş etmesi ayıpsa, başını örtün."¹ Ancak İncil'in bu emrinin maksadını İncil'de ki, "Erkek başını örtmemelidir. Çünkü erkek Tanrı'nın benzeyişinde olup Tanrı'nın yüceliğini yansıtır. Kadın ise erkeğin yüceliğini yansıtır."² ifadeleri ortaya koymaktadır. Yani maksat statü maksadıdır. Oysa bir sebeb-i nüzûl neticesinde nâzil olan ve hicabı emreden ayette, hicap emrindeki maksat şöyle izah edilmektedir, "Bu sayede sizin gönülleriniz de, onların gönülleri de daha temiz kalır."³ Bu ise Kur'ân'ın oluşturmak istediği medeni yapının içerdiği inceliği izah için çok güzel bir misaldir.

Kadınların yer aldığı sebeb-i nüzûller neticesinde nazil olan ayetler genelde kadının Cahiliyye kültürü, tahrif olan Tevrat ve İncil'de kaybettiği itibarı kadına tekrar kazandırmıştır. Örneğin

¹ 1 Korintliler: 11:6.

² 1 Korintliler: 11:7.

³ Ahzâb, 33/53.

Tevrat'ta; "Başkâhinin evleneceği kadın bakire olmalıdır. Dul, boşanmış, kirletilmiş ya da fahişe bir kadınla evlenemez, yalnız kendi halkından bakire bir kızla evlenebilir. Böylece halkının arasında çocuklarına leke sürmemiş olur. Onu kutsal kılan Rab benim."¹ denilmek sûretiyle dul olmak bir suçmuş gibi addedildiği için dulluk adeta fahişe statüsünde kabul edilmiş bu sebeple toplumun en nezih insanı olan başrahibin onunla evlenmesi yasaklanmıştır. Burada dul kadının şahsiyetine alenen bir hakaret ve haksızlık sözkonusudur. Dul kadının şahsiyetine böyle bir yakıştırmada bulunan tahrife uğramış olan Tevrat'ın başka bir yerinde ise "Dul kadına haksızlık edene lanet olsun!"² denilmektedir. Bu durum ise tam bir tezat arz etmektedir. İncil'de ise "Kocasını boşayıp başkasıyla evlenen kadın da zina etmiş olur."³ denilmektedir. Buna karşılık Allah Resûlü'nün (a.s) dul olan Hz. Zeyneb'le evlenmesi İslam düşüncesi ile bunun karşısındaki tahrif olan semavi kitapların taşıdığı anlayışlar arasındaki derin ayrılığı açıkça ortaya koymaktadır. Başrahibin değil de bir peygamberin dul bir kadınla evlenmesi kadının kazandığı saygınlığına emsalsiz bir örnektir.

Bütün bunlar gösteriyor ki esbâb-ı nüzûl Kur'an'ın indiği dönemdeki siyasi, sosyal vb. ortamın ne olduğunu, hatta var olan bidat ve hurafelerin bile neler olduğunu, Kur'an'ın da bunları nasıl reddettiğini anlamamızı sağlar. Bu durum Kur'an'ın evrenselliğini ortaya koymakla birlikte Kur'an'ın toplumları hangi seviyeden hangi medeni seviyeye yükselttiğini kavramamızı da sağlamaktadır.

¹ Levililer, 21:13-15.

² Tekvin,27:19.

³ Markos, 10:12.

Bibliyografya

'Aliyyu'l-Kârî, İbn Muhammed Ebû Hasan Nureddin el-Mollâ el-Herevî, *Mirkâtu'l-Mefâtîh Şerh-u Mişkâti'l-Masâbîh*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2002.

el-Asbahânî, Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mihrân, *Mârifetu's-Sahâbe* (thk. Âdil b. Yusuf el-'Azzâzî), Dâru'l-Vatan, Riyad 1998.

Bahrak, Muhammed b. Ömer İbn Mubarek el-Humeyrî el-Hadramî, *Hadâiku'l-Envâr Matâli'u'l-Esrâr fî Sireti'n-Nebiyyi'l-Muhtâr* (thk. Muhammed Ğassân Nasûh), Dâru'l-Minhâc, Cidde H.1419.

Bedruddîn-i 'Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetu'l-Kârî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut tsz.

el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hasan b. Mesûd, *Me'âlimu't-Tenzîl* (thk. Muhammed Abdunnemir, Osman Cuma Dumayriyye, Süleyman Müslim el-Harş), Dâr-uTaybe, Riyad 1997.

Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa Ebû Bekir, *Sünenu'l-Beyhâkî el-Kübrâ* (thk. Muhammed Abdulkadir el-'Atâ) Mektebetu Dâri'l-Bâz, Mekke 1994.

el-Bezzâr, Ebû Bekir Ahmde b. 'Amr b. Abdulhalik b. Hallâd b. Ubeydullah, *Müsnedu'l-Bezzâr (el-Bahrruz'z-Zahhâr)* (thk. Mahfûzurrahman Zeynullah) Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Medine 2009.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Muğîra, *el-Câmiu's-Sahîh el-Muhtasar* (thk. Mustafa Dîb el-Buğâ), Dâr-u İbn Kesîr, Beyrut 1987.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, A.Ü.İ.F Yay., Ankara 1976.

Çetin, Mustafa, "Nüzûl Sebepleri", *Diyanet İlmi Dergi*, Sayı: 2, Ankara 1994, s. 118.

Dârekutnî, Ali b. Ömer Ebû'l-Hasen, *Sünennu'd-Dârekutnî* (thk. Es-Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî), Dâru'l-Marife, Beyrut 1966.

Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfusi'n-Nefs*, Dâr-u Sâdır, Beyrut tsz.

Ğazlân, Abdulvehhâb Abdulmecid, *el-Beyân fi Mebâhis min 'Ulûmi'l-Kur'ân* Matbaatu Dâri't-Te'lif, Kahire tsz.

el-Haccâvî, Musa b. Ahmed b. Musa b. Sâlim b. İsa, *El-İknâ' fî Fikhi İmâm İbn Hanbel* (thk. Abdullatif Muhammed b. Musa es-Sübkî), Daru'l-Ma'rife, Beyrut tsz.

el-Halebî, Ali b. İbrahim b. Ahmed, *es-Sîretu'l-Halebiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut H.1427.

el-Hatîb Eş-Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *el-İknâ' fî Halli Elfâzi Ebû Şucâ'*, Dâru'l-Fikr, Beyrut tsz.

Hâzin, Alauddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer Ebû Hasan, *Lubâbu't-Tevîl fî Me'âni't-Tenzîl* (tsh. Muhammed Ali Şahin), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut H.1415.

el-Heysemî, Nureddîn Ali b. Ebû Bekir, *Mecme'u'z-Zevâid ve Menbe'au'l-Fevâid*, Dâru'l-Fikr, Beyrut H.1412.

el-Hudarî, Muhammed b. 'Afîfî el-Bâcûrî, *Nûru'l-Yakîn* (çev. M.Seri Doğru), Nida Yay., İstanbul 2010.

el-Humeydân, 'İsâm b. Abdilmuhsin, *es-Sahîhu min Essbâbi'n-Nüzûl*, Musssetu'r-Reyyân, Beyrut 1999.

İbn 'Abdilber, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İstî'âb fî Marifeti'l-Ashâb* (thk. Ali Muhammed el-Becâvî), Dâru'l-Ceyl, Beyrut H.1412.

İbn 'Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhakk b. Ğalib b. Abdurrahman b. Temâm, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz* (thk. Abdüsselam Abdüşşâfî Muhammed) Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut H.1422.

İbn Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (tlk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz

İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. el-Münzir et-Temîmî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*

(thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib), Mektebetu Nezzâr Mustafa el-Bâz, Suudi Arabistan H.1419.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-'Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerh-u Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Marife, Beyrut H.1379.

İbn Hanbel, Ebû Abdullah eş-Şeybânî, *Musnedu'l-İmâm Ahmed İbn Hanbel*, Muesseset-u Kurtuba, Kahire tsz.

İbn Hibbân, Muhammed Ebû Hâtim et-Temîmî, *Sahîh İbn Hibbân bi Tertîbi Balabân* (thk. Şuayb Arnavut), Mussesetu'r-Risâle, Beyrut 1993.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Hâtib Ebû Hafs b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, (thk. Muhammed b. İbrahim el-Bennâ; Muhammed Ahmed Âşûr), Kahraman Yay., İstanbul, 1984.

İbn Kuteybe, Ebû Abdullah Muhammed b. Müslim, *Tevîl-u Muşkili'l-Kur'ân*, (thk. Seyyid Ahmed Sakr), Dâru't-Turâs, Kahire 1973.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrem, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut. 1956.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Munî' el-Hâşimî, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ* (thk. İhsân Abbâs), Dâr-u Sâdır, Beyrut 1968.

el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım, el-Hüseyn b. Ali er-Râğib, *el-Müfredât fî Ğarîb'il-Kur'ân*, (thk. Muhammed Halîl), Dâru'l-Marife 2000.

el-Karâfî, Ebu Abbâs Şihâbuddîn Ahmed el-Mâlikî, Ez-Zahîra, Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, Beyrut 1994.

el-Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım el-Hallâk, *Mehâsinu't-Tevîl* (thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut H.1414.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân* (thk. Ahmed el-Berduni, İbrahim el-'Tfiyyiş), Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1964.

el-Merâğî, Ahmed b. Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Şirketu Mektebet-i ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihi, Mısır 1946.

Müslim, İbn Haccâc Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *Sahîhu Müslim* (thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki), Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut tsz.

el-Müzeynî, Hâlid b. Süleyman, *el-Muharrar fî Esbâbi'n-Nüzûl*, Dâr-u İbni'l-Cevzî, Dammâm H.1427.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb Ebû Abdurrahman, *Sünenü'n-Nesâî el-Kübrâ*, (thk. Abdulğaffar Süleyman el-Bendârî; Seyyid Kisrevî Hasan), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991.

en-Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref, El-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut H. 1392.

Pazarbaşı, Erdoğan; **Görener**, İbrahim, "Esbâb-ı Nüzûl", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 11, Kayseri 2001, s. 158.

er-Reşîd, 'İmâduddin Muhammed, *Esbâbu'n-Nüzûl ve Eseruha fî Beyân en-Nusûs*, Doktora Tezi, Şam Üniversitesi 1999.

es-Sallâbî, Ali Muhammed Muhammed, *es-Sîretu'n-Nebeviyye Ardu Vakâi'u ve Tahlîlu Ahdâsin*, Dâru'l-Marife, Beyrut 2008.

es-Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr Muhammed b. Abdülcebbar b. Ahmed el-Mervezî, *Tefsîru'l-Kur'ân* (thk. Yâsir b. İbrahim; Ğuneym b. Abbas b. Ğuneym), Daru'l-Vatan, Riyad 1997.

Suyûtî, Celaledin İbn Abdurrahman, *Lübâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*, Muessetu'l-Kütübi's-Sakâfiyye, Beyrut 2002.

eş-Şâtibî, İbrahim b. Musa el-Lahmî el-Ğirnâtî el-Mâlikî, *el-Muwâfakât fî Usûli'l-Fikh* (thk. Abdullah Dırâz) Dâru'l-Marife, Beyrut tsz.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-M'ucemu'l-Kebîr*, (thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefî), Mektebetu'l-'Ulûmi ve'l-Hikem, Musul 1983.

Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Câmi' u'l-Beyân fî Tevîli'l-Kur'ân*, (thk. Muahmmmed Ahmed Şâkir), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2000.

et-Tahtâvî, Rifâ'a Râfi' b. Bedevî, *Nihâyetu'l-İcâz fî Sîreti Sâkini'l-Hicâz*, Dâruz'z-Zahhâr, Kahire H.1419.

et-Tayâlisî, Ebud Davud Süleyman b. Dâvûd el-Fârisî el-Basrî, *Müsned-u Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, Dâru'l-Marife, Beyrut tsz.

et-Tûfî, Süleyman b. Abdilkavîy es-Sarsarî el-Bağdadî, *el-İksâr fî 'İlmi't-Tefsir* (thk. Abdulkadir Hüseyin), Mektebetu'l-Âdâb, Kahire 1977.

Tirmizî, Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahîh* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Dâr-u İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut tsz.

Türcan, Selim, "Tefsir Tarihçiliği Bağlamında Klasik Esbâb-ı Nüzûl Yaklaşımının Değerlendirilmesi" *İslâmî İlimler Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 1, Çorum Çağrı Eğitim Vakfı, 2007, s. 135.

el-'Utmî, Ebû Abdullah Osman el-Sâlimî, *Çâyetu'l-Me'mûl fî't-T'alîkât 'ala's-Sahîhi'l-Müsned min Esbâb en-Nüzûl*, Mektebetu's-San'â el-Eseriyye, Sanâ tsz.

el-Vâhidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân* (thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye Beyrut 1990.

Yıldırım, Suat, *Kur'ân'ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1985.

ez-Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz, *Siyer-u 'Alâmi'n-Nubelâ'* (thk. Şuayb Arnavut), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1985, I/471; El-Cudeyyi', Abdullah b. Yusuf b. İsa b. Yakub el-'Anzî, *el-Mukaddamâtu'l-Esâsiyye fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Merkezu'l-Buhûs el-İslâmiyye, Biritanya 2001.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996.

Zerzûr, Adnan, *el-Kur'ân ve Nusûsuhu*, Şam Üniversitesi Yay., Matbaatu Hâlid b. Velîd, Şam 1980.